

# OBRADA SVETIH KNJIGA U NASTAVI BOSANSKOGA JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Hurija IMAMOVIĆ

**U** nastavnom planu i programu bosanskoga jezika i književnosti za gimnazije za proučavanje karakterističnih tekstova svetih knjiga Tore, Biblije i Kur'ana odvojena su tri nastavna sata.

U nastavnim planovima i programima za tehničke i srodne, kao i stručne škole ostavljen je jedan nastavni sat za izučavanje svetih knjiga. Izučavanje svetih knjiga zadržano je i u reformiranom planu i programu po EU-VET sistemu. Kao obrazovni cilj proučavanja ovog nastavnog sadržaja u nastavnim planovima i programima navodi se sljedeće:

- uočiti značaj svetih knjiga kao neiscrpnog izvorišta umjetničke inspiracije;<sup>1</sup>
- svete knjige kao književna inspiracija i kao temelj na kome se zasniva kultura i civilizacija monoteističkih naroda.<sup>2</sup>

1 EU VET – Bosanski jezik i književnost, sva trogodišnja i četverogodišnja zanimanja, sve porodice zanimanja – Književnost od antike do prosvjetiteljstva; šifra modula OP-01-04

2 Katalog znanja za predmet bosanski i hrvatski jezik i književnost opće gimnazije, Pedagoški zavod Tuzla, Tuzla, 2003.

Učenici često postavljaju pitanje zašto proučavamo Kur'an i Bibliju na satima bosanskoga jezika i književnosti. Stoga bi jedan od ciljeva proučavanja svetih knjiga trebao biti i otkrivanje dodirnih tačaka između književnosti i svetih knjiga.

U nastavi uvijek treba poći od onoga što je učenicima blisko, poznato i treba uvažiti njihove stavove prema građi koja se obrađuje. Još prilikom obrade antičke književnosti potrebno je objasniti mitsku osnovu antičke književnosti. Već tada se učenici sreću sa pojmom svete priče. Jedan broj učenika kritički pristupa ovoj građi te postavlja pitanja od toga zašto moramo spominjati višeboštvo, pa sve do pitanja jesu li zaista postojale mitske ličnosti. I tada se mora napomenuti da je mit sveta priča po vjerovanju starih Grka.

Dakle, moramo uzeti u obzir religiozna ubjeđenja i shvatanja učenika. S obzirom na to da učenici na samom početku žele kritički pristupiti ovoj temi, za obradu ovih nastavnih sadržaja pogodne su nastavne metode koje potiču kritičko razmišljanje.

Program obuke *Čitanjem i pisanjem do kritičkog mišljenja (RWCT)*<sup>3</sup> nudi niz povoljnih metoda kojima se mogu postići zadati ciljevi u proučavanju ove nastavne građe. Nakon obrađenog sadržaja učenici bi mogli spoznati dodirne tačke između svetih knjiga i književnosti i, samim tim, i razloge njihovog proučavanja u okviru ovog nastavnog predmeta uprkos osobitostima i specifičnostima koje svete knjige imaju.

Pokazalo se da učenici bošnjačke nacionalnosti<sup>4</sup> prilikom obrade ove nastavne jedinice imaju solidno predznanje o kompoziciji Kur'ana, historijatu i vremenu nastanka, ali im nije jasna veza između književnosti i svetih knjiga. Upravo to treba izdvojiti kao bitan obrazovni cilj u obradi ovog nastavnog sadržaja.

Kad se postigne taj cilj i učenici spoznaju dodirne tačke između književnosti i svetih knjiga, tada će biti sposobni primijeniti sva književno-teorijska znanja i na analizu teksta svetih knjiga. To im naročito može pomoći u analizi pripovjednog dijela svetih tekstova. Na taj način će učenici biti osposobljeni da sami izvlače pouke iz tekstova svetih knjiga, a time se uspješno postižu odgojni ciljevi nastave, koji su naročito prisutni u izučavanju ove građe. Dakle, učenici će biti osposobljeni da analiziraju pozitivne i negativne karaktere, formiraju stavove, usvajaju pozitivne norme ponašanja, kakve tekstovi svetih knjiga nude u izborilju.

U svim planovima i programima proučavanje svetih knjiga nadovezuje se na izučavanje antičke književnosti. Pri pristupu obradi svetih knjiga prvo se obrađuju Tora, Biblija, pa Kur'an. Da bi učenici bolje razumjeli suštinu svetih knjiga, ponovit ćemo šta je mit i kakva vjerovanja su sadržana u mitu te kakva je veza mita i književnosti.

Obradi ove teme može se pristupiti na jedan od sljedećih načina. Na početku se od učenika može tražiti da zapišu na što ih sve asocira riječ *svet, sveto*. Rezultati do kojih smo dolazili

3 *Reading and Writing for Critical Thinking* je zajednički projekat *Internacional Reading Asociacion* i *University of Northern Iowa*, uz sponzorstvo *Open Society Institute* i nacionalnih fondacija *Georgea Sorosa*

4 Govorimo o iskustvima u odjeljenjima sa učenicima samo bošnjačke nacionalnosti

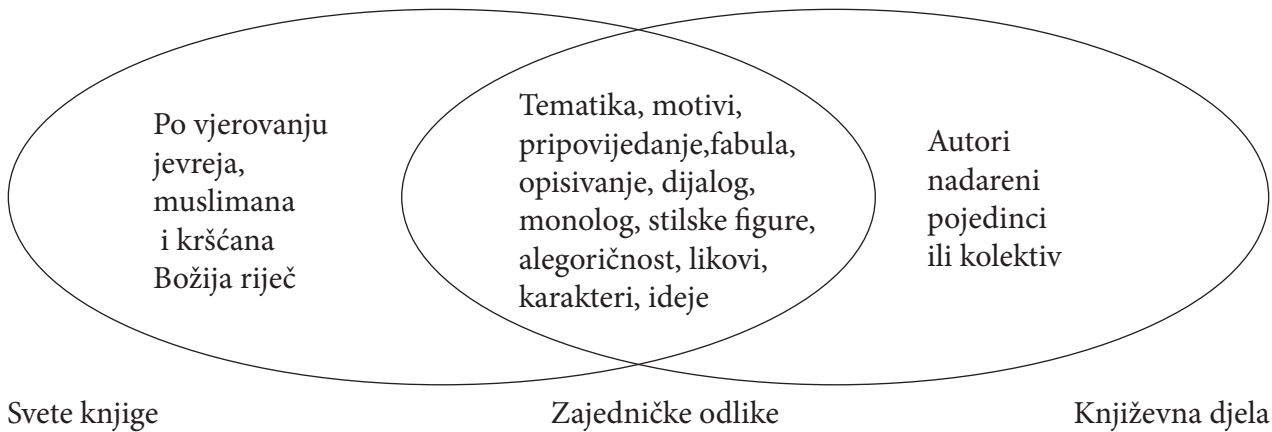
bili su: Sveto je ono što ljudi najviše cijene, u šta ne sumnjaju, što poštuju i što za njih ima najveću vrijednost. Pitamo učenike kako razumiju izreku koja se često čuje: *Ne diraj u to, to je njemu svetinja*. Učenici bi trebali zaključiti da je sveto nešto što se ne mijenja i što čovjek i ne želi mijenjati. Metodom *moždane oluje* učenici iznose šta znaju o svetim knjigama. Zatim zajednički definiramo šta su svete knjige: Svete knjige su knjige u kojima su sadržana monoteistička vjerovanja jevreja, kršćana i muslimana.

Odlomke iz Tore i Biblije obrađujemo po književnoteorijskom metodu. Iz Tore je za obradu zahvalan tekst *Mojsije izvodi svoj narod iz ropstva egipatskog*. Učenici trebaju odrediti temu, motive, ideju i rasvijetliti lik glavnoga junaka. Pogodna za analizu su sljedeća pitanja: *Kakva je Mojsijeva pozicija prema narodu?*, *Kakav je odnos naroda prema Mojsiju?* *Pjesma nad pjesmama* pomoći će učenicima da shvate koje su sve forme i koji stil zastupljeni u Bibliji.

Za demonstriranje uloge svetih knjiga kao neiscrpnog izvorišta umjetničke inspiracije nakon obrade odabranih odlomaka pripremamo učenicima tekst *Kranjčevićeve pjesme Mojsije*. Učenici trebaju pronaći paralele između ova dva teksta. *Kako je na Kranjčevića biblijski tekst izvršio uticaj? Šta je isto, a šta je originalno pjesničko?* U završnom dijelu nastavnog sata učenici *Vennovim dijagramom*<sup>5</sup> prikazuju sličnosti i razlike između književnosti i svetih knjiga.

Bitno da učenici shvate da su autori književnih djela ljudi, a da su svete knjige, po uvjerenju njihovih sljedbenika, jevreja, kršćana i muslimana, Božija riječ.

5 *Vennov dijagram* sastoji se od dva (ili više) velika kruga koji se djelimično poklapaju prostorom u sredini. Može poslužiti za suprotstavljanje ideja ili da se pokaže kako se one preklapaju. Pogodan je za poređenje dvije stavke čija se neka obilježja razlikuju, ali imaju i neka zajednička obilježja. Ta zajednička obilježja pišu se u središnjem dijelu



**PLANIRANJE NASTAVNE JEDINICE ZA KRITIČKO MIŠLJENJE**

**TEMA: KUR'AN**

**Prije obrade nastavne jedinice**

**Motivacija.** *U čemu je značaj ove nastavne jedinice?* Učenici trebaju uočiti značaj svetih knjiga kao neiscrpnog izvorišta umjetničke inspiracije. Učenici će razumjeti kako čitati Kur'an i moći uporediti sličnosti i različitosti između Kur'ana i književnougjetničkih djela. Učenici trebaju stečena književnoteorijska znanja iskoristiti za shvatanje kur'anskog teksta i njegove poruke. Učenici će spoznati ljepotu, univerzalnost i višestruku slojevitost kur'anskog teksta.

*U kakvoj je vezi sa već obrađenim gradivom, kao i onim koje će tek biti obrađeno?* Učenici će shvatiti razliku između mitskih priča i svetih knjiga, razliku i sličnosti između biblijskih i kur'anskih tekstova i upoznat će osnovne likove i motive iz Kur'ana, spoznati njihovu univerzalnu dimenziju te na taj način biti sposobni prepoznati ih u drugim umjetničkim djelima.

*Kakve mogućnosti ova nastavna jedinica pruža za kritičko mišljenje?* Učenici će biti sposobni odrediti karakter i specifičnost kur'anskog teksta, upoređivati ga sa drugim književnim djelima i shvatiti univerzalnost, svestremensko i višeslojno značenje kur'anskog teksta.

**Ciljevi.** Učenici će odrediti šta je Kur'an, tematiku Kur'ana, kompoziciju, sadržaj kur'anskog teksta, likove koji se pojavljuju i univerzalne poruke, analizirati kur'anski stil te spoznati univerzalnost i aktuelnost kur'anskoga teksta. Učenici će analizirati odlomke iz Kur'ana i pokušati shvatiti poruku i osjetiti eufonijsku vri-

jednost kur'anskog teksta. Učenici trebaju biti sposobni prepoznati kur'anske motive u drugim književnim djelima.

**Preduslovi.** Učenici trebaju znati osnovno o svetim knjigama, sadržaj i karakter Biblije i Tore i da su pročitali odlomke iz Kur'ana: sure: Jusuf, Fatiha, El-Zilzal, En-Neml.

**Ocjenjivanje.** Ocjenjivanje grupnog rada (profesor ocjenjuje se rad u grupi, saradnja na nivou grupe, broj tačno urađenih zadataka, ilustracija, način prezentacije), da drugi učenici ocjenjuju prezentacije rada grupe i da profesor ocjenjuje pisane analize sure Jusuf, donošenje zaključaka i sudova.

**Resursi i upravljanje vremenom.** Obrada će trajati dva nastavna sata ili 90 min. Potreban materijal: pet hamer-papira, flomasteri, disk sa ilahijom, kasetofon.

**Grupisanje.** Učenike podijeliti u šest grupa.

**Obrada nastavne jedinice**

**Evokacija: 15'** Zadati učenicima da pišmenom odgovore na pitanja: *Koliko, kako i zašto čitam i učim Kur'an?* Ovdje smo uzeli u obzir činjenicu da svi učenici pohađaju nastavu islamske vjeronauke. U odjeljenjima sa mješovitom vjerskom strukturom učenika ne moramo postavljati to pitanje. Učenici se metodom *moždane oluje*, individualno, pa grupno, prisjećaju: *Šta već znam o Kur'anu?* (Primjenjivo i u mješovitim odjeljenjima). Pročitati nekoliko odgovora na

prvo pitanje te na tabli zapisati odgovore na drugo pitanje. Ovo su neki od zanimljivih učeničkih odgovora:

– *Ponekad sam čitala Kur'an, ali ne baš s velikim razumijevanjem. Za raspust sam imala da pročitam suru Jusuf i nije mi baš sve bilo jasno. Ali, kad smo krenuli u školu i počeli raditi svete knjige, tek tad sam uvidjela ljepotu Kur'ana. Shvatila sam da u Kur'anu postoji poseban stil, vjerozakon i propisi koji štite život, pravdu, društveno-pravni poredak i moralni interes svakog naroda i pojedinca.*

**Razumijevanje značenja 20'.** Učenicima podijeljenim u grupe dati nastavne listiće sa zadacima.

#### **Pitanja za grupu I.:**

1. Šta je Kur'an?
2. Šta znači sama riječ Kur'an?
3. Pročitajte sljedeće ajete i odgovorite kako Kur'an opisuje sebe? Šta sve Kur'an sadrži? Tekstovi: "Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo i zaista ćemo nad njim bdjeti! (El-Hidžr, 9); „A Kur'an je, doista, svijetu cijelom opomena (Sad, 87); „A zašto oni ne razmisle o Kur'anu? Da je on od nekog drugog a ne od Allaha, sigurno bi u njemu našli mnoge protivrječnosti! (En-Nisa); „O, ljudi, već vam je stigla poruka od Gospodara vašeg i lijek za vaša srca i uputa i milost vjernicima (Junus, 57); „Ovo je samo pouka - Kur'an jasni.“ (Ja Sin, 69); „Ovo su ajeti Jasne Knjige, doista, objavljujemo je Mi kao Kur'an na arapskom jeziku, da biste shvatili! „Mi tebi pripovijedamo najljepše pripovijesti objavljujući ti Kur'an ovaj, iako si prije njega bio ti od onih koji ništa nisu znali!“ "Taj Kitab, u kojeg nema sumnje, Uputa je za bogobojazne (El-Bekare, 2).

4. Gdje je zapisan i kako je do nas došao?

5. Šta znači riječ mushaf?

#### **Pitanja za grupu II.:**

1. Kakva je kompozicija Kur'ana ?
2. Odredite temu i motive u suri Fatiha, prvoj suri!
3. Ko se kome obraća u ovoj suri?
4. Kojim epitetima je opisan Bog?
5. Kakav je odnos čovjeka prema Stvoritelju?

6. Za čim teži čovjek u obraćanju Bogu?
7. Čega se čovjek plaši?
8. Objasni univerzalni smisao riječi pravi put!

#### **Pitanja za grupu III.:**

1. Šta je tema sure Rascjepljenje, sure br. LXXXIV?
2. Navedite motive?
3. Navedite dijelove sure koji dokazuju slikovitost kur'anskog teksta!
4. Ko se kome obraća u ovom tekstu?
5. Koja je osnovna poruka ovog teksta?
6. Kojim se stilskim figurama koristi Kur'an?
7. Pronađi neke dijelove Kur'ana koji sadrže rimu, kao i neke koji ne sadrže rimu.

#### **Pitanja za grupu IV.:**

1. Šta je tema sure Jusuf?
2. Nabrojte motive?
3. Kakav je slijed događaja?
4. Kakva je uloga sna u budućem zbivanju?
5. Ko je glavni, a koji su sporedni i epizodni likovi u suri Jusuf?

#### **Pitanja za grupu V.:**

1. Koja je lijepa svojstva imao Jusuf?
2. Na koji način se njima koristio?
3. Karakterizirajte lik Jusufa, Zulejhe, Jusufove braće i Zulejhinog muža namjesnika? Čega je Jusuf simbol?
4. Zašto je Jusuf zatočen u tamnicu iako je bio nedužan?
5. U kakvom nam se svjetlu ovdje prikazuje vlast?
6. Koje su osobine Jusufove braće izražene u uvodnom dijelu sure?
7. Koje osjećanje upravlja njihovim postupcima?
8. Koje sve pouke možemo izvući iz ove sure?

#### **Pitanja za grupu VI.:**

- Pročitajte odlomak iz sure En-Neml: 20-32 i odgovorite na sljedeća pitanja:
1. Koji se sve likovi pojavljuju u Kur'anu?

2. Kakvo simboličko značenje imaju ti likovi?

3. Koje odnose simboliziraju odnosi između Sulejmana i pupavca, Belkise i njenih velikaša i Belkise i Sulejmana?

4. Pronađi neke dijelove kur'anskog teksta koji potvrđuju njegovu posebnu ljepotu i eufoničnost!

5. Objasni stil Kur'ana?

**Refleksija: 40'.** Učenici grupno odgovaraju na pitanja (20'). Odgovore zapisuju na hamer-papire koji su zalijepljeni na tablu, a zatim svaka grupa izabere predstavnika koji prezentira rezultate rada svoje grupe (20').

**Završna faza: 15'.** Učenici individualno pišu sastav pet minuta i odgovoravaju na sljedeća pitanja:

Šta sam novo saznao o Kur'anu na ovom nastavnom satu?

Koliko je ovaj nastavni sat pobudio moje interesiranje da više iščitavam Kur'an?

Šta sam otkrio kao posebnu ljepotu Kur'ana?

Dok učenici pišu, slušamo kasidu pjesnika Džemaludina Latića *Dosta mi je Allah moj*. Učenici trebaju prepoznati odakle su preuzeti motivi za ovu pjesmu. Evo primjera jednog učeničkog odgovora:

*Ovaj nastavni sat pobudio je moje interesiranje za većim iščitavanjem Kur'ana, jer sam shvatila da ima toliko stvari o kojima ne znam ništa, kao što je priča o Sulejmanu i Belkisi. To je knjiga koju ću ubuduće više čitati, jer sam zainteresirana za dijelove koji nisu spomenuti na nastavnom satu. Posebnu ljepotu za mene čini sadržaj Kur'ana. Iz prijevoda sam vidjela da su to zapravo neke priče koje su se zaista dogodile. One otkrivaju vrijeme, mjesto i način na koji se zbila ta radnja.*

**Poslije obrade nastavne jedinice (2'):** Učenici T-tabelom<sup>6</sup> trebaju prikazati likove koji se spominju u Kur'anu i Bibliji i imena koja se koriste u kur'anskom i biblijskom tekstu.

6 T-tabela je tehnika koja se koristi za poređenje dva aspekta nekog pojma

Vennovim dijagramom prikažite po čemu su Biblija i Kur'an slični, a po čemu se razlikuju. Odgovorite koja je osnovna misao vodiča koja se provlači kroz sve svete knjige, a šta je posebnost Kur'ana.

### Zaključak

Za izučavanje svetih knjiga u nastavi bosanskoga jezika i književnosti predviđena su dva do nastavna sata. Obrazovni ciljevi proučavanja ovog nastavnog sadržaja su: uočiti značaj svetih knjiga kao neiscrpnog izvorišta umjetničke inspiracije i temelja na kome se zasniva kultura i civilizacija monoteističkih naroda. Obrađuju se odlomci iz Tore, Biblije i Kur'ana. Obrada ovog nastavnog sadržaja veoma je pogodna za postizanje mnogobrojnih odgojnih ciljeva. To će nam omogućiti obrada pomno biranih odlomaka. Pri obradi svetih knjiga ne mogu se zanemariti religiozna osjećanja učenika, jer učenici, pokazalo se, ovoj građi pristupaju uključujući i emocije. Na satima književnosti učenicima treba pomoći da razumiju svete tekstove polazeći od toga da je to, između ostaloga, književna građa, ali dopustiti im da ih oni doživljavaju na svoj način, uvažavajući njihova religiozna ubjeđenja i emocije. Stoga se prilikom definiranja svetih knjiga mora naglasiti da su svete knjige po vjerovanju njihovih sljedbenika Božija riječ i da je upravo to ono što ih odvaja od ostalih književnih djela. Da bi se taj cilj postigao u potpunosti, potrebno je ovaj nastavni sadržaj obraditi pomoću nastavnih metoda koje zahtijevaju kritičko mišljenje.

U ovome radu predstavili smo neke od metoda iz projekta obuke *Čitanjem i pisanjem do kritičkog mišljenja*, kao što su: slobodno pisanje na početku i na kraju nastavnoga sata, Vennov dijagram, T-tabela, čitanje sa razumijevanjem. Primjenom ovih metoda postići će se i obrazovni i odgojni ciljevi nastavnog sata/časa, a najbitnije je da učenici spoznaju vezu između književnosti i svetih tekstova. Ovim metodama uspjeli smo razviti interesiranje učenika za daljim samostalnim iščitavanjem svetih knjiga (u konkretnom slučaju, Kur'ana) i pomoći im da stečena književno-teorijska znanja primijene za analizu tekstova svetih knjiga, naročito onih pripovijednog karaktera.

## Summary

ANALYSIS OF HOLLY BOOKS IN BOSNIAN LANGUAGE  
AND LITERATURE CLASSES

Hurija Imamovic

Two to three classes are dedicated to studying holy books in Bosnian language and literature class. Educational goals of studying are as follows: to learn significance of holy books as the endless source of artistic inspiration and foundation for culture and civilization of monotheistic people. The excerpts from Torah, Bible and Qur'an are studied. Analysis in this class represents very useful grounds for accomplishing many educational goals. This will be possible through analyzing detailed selected excerpts. One cannot disregard religious feelings of the students when studying these texts, as students, the practice has shown, approach this topic with emotions. Literature classes should help students understand texts while considering that this is, among other things, literature, but also allow them to experience it their own way, recognizing their religious convictions and emotions. It is therefore necessary to emphasize when defining them, that the holy books according to the beliefs of their followers represent the word of God and that this is precisely what separates them from other literary works. For one to accomplish that goal completely, it is necessary to examine this class using methods requiring critical opinion.

In this work we presented some of the methods from the project of the instruction *Through reading and writing to critical opinion*, such as: free writing in the beginning and at end of the class, Venn diagram, t-table, reading with understanding. By applying these methods one can achieve educational and rearing goals of the class while it is most important that the students understand the connection between literature and the holy texts. Through these methods we managed to develop an interest among students for further independent reading of holy texts (in this case the Qur'an) and help them apply these acquired literature and theoretical knowledge on analysis of the holy books, particularly those of narrative character.

## موجز

معالجة الكتب المقدسة في مادة اللغة البوسنية  
والأدب

حورية إماموفيتش

تم تخصيص حصتين إلى ثلاث حصص دراسية لبحث الكتب المقدسة في إطار تدريس مادة اللغة البوسنية والأدب. وتتنحصر الأهداف التعليمية لهذا المضمون الدراسي في الآتي: ملاحظة أهمية الكتب السماوية باعتبارها ينبوعاً لا ينضب للإلهام الفني، وأساساً تقوم عليه ثقافة الشعوب الموحدة وحضارتها. تعالج في هذه الحصص مقاطع من التوراة والإنجيل والقرآن الكريم، وتعتبر معالجة هذا المضمون الدراسي مناسبة جداً لتحقيق عدة أهداف تربوية. ويتحقق لنا ذلك من خلال معالجة مقاطع تم اختيارها بعناية شديدة. ولا يمكن لدى معالجة الكتب المقدسة إهمال المشاعر الدينية عند التلاميذ، لأنه قد تبين أن التلاميذ في تعاملهم مع هذه المادة يشاركون بأحاسيسهم ومشاعرهم أيضاً. يجب في دروس الأدب مساعدة التلاميذ على فهم النصوص المقدسة، انطلاقاً من كونها نصوصاً أدبية أيضاً، ولكن مع السماح لهم بأن يعيشوها على طريقتهم احتراماً لمعتقداتهم وأحاسيسهم الدينية. لذلك ينبغي عند تعريف الكتب المقدسة التأكيد على أن الكتب المقدسة بحسب ما يراه أتباعها كلام الله، وأن هذا في الحقيقة هو ما يميزها عن باقي الأعمال الأدبية. ومن أجل تحقيق هذا الهدف بالكامل، فمن الضروري معالجة هذا المضمون الدراسي باستخدام الطرق التعليمية التي تتطلب فكراً نقدياً.

وقد عرضنا في هذا البحث بعض الطرق من مشروع التدريب "بالقراءة والكتابة نحو الفكر النقدي"، ومن تلك الطرق: الكتابة الحرة في بداية ونهاية الحصة الدراسية، رسم فين البياني، الجدول-ت، القراءة مع الفهم. إننا بتطبيق هذه الطرق سوف نحقق الأهداف التعليمية والتربوية للحصة، والأمر الأكثر أهمية هو أن يتعرف التلاميذ على الصلة بين الأدب والكتب المقدسة. لقد نجحنا بهذه الطرق في تنمية اهتمام التلاميذ بالاستمرار في قراءة الكتب المقدسة (القرآن الكريم بالتحديد)، ومساعدتهم على أن يستخدموا المعرفة الأدبية – النظرية المكتسبة لتحليل النصوص المختارة من الكتب المقدسة، وخاصة النصوص ذات الطابع القصصي.